

RIIGIRAHVA IDENTITEET EESTLASTE JA EESTIVENELASTE SEAS

RAIVO VETIK¹

1. SISSEJUHATUS²

Eesti riiklusega seotud kollektiivsed identiteedid võib jaotada kolmeks tüübiks, mis lähtuvad kas rahvusriigi, kodanikeriigi või riigirahva ideedest³. Käesolev artikkel keskendub rahvariigi ideega seotud riigirahva identiteedi (RI) uurimisele võrdlevalt eestlaste ja eestivenelaste seas, mõtestades seda etnilise- ja kodanikuidentiteedi sünteesi võtmes. Me eeldame, et tugev RI ei tähenda etnilise identiteedi eitamist, nagu identiteediuuringute peavoolus sageli väidetakse, vaid etnilise ja kodanikuidentiteedi tasakaalustatust (vt ka Nielsen 1992).

Artikli teoreetiline osa analüüsib kõigepealt kahte etniliste gruppide kontakti teooriat, käsitledes neid eelastmena siin arendatavale RI mudelile – need on John Berry etniliste gruppide akulturatsioonimudel (Berry 1997) ning Fredrik Barthi etniliste gruppide interaktsioonimudel (Barth 1969). Edasi sõnastame me RI mudeli kesksed teoreetilised mõisted, mis on inspireeritud ühelt poolt Pierre Bourdieu, Ernesto Laclau ja Juri Lotmani relatsioonilisest ideedest (Bourdieu 1977; Laclau & Mouffe 1985, Lotman 1992) ning teiselt poolt sotsiaalse kategoriseerimise uurin- gutest sotsioloogias (Ridgeway 1991) ning sotsiaalpsühholoogias (Dovidio jt 2016). Nende põhjal pakume me välja ühe võimaliku viisi RI tugevuse mõõtmiseks Eesti

1 Tallinna Ülikool, kontakt: raivo.vetik@tlu.ee

2 Antud artikli teoreetiline ja metodoloogiline ideestik põhineb Norra Uuringufondi poolt rahastatud projekti EMP 138 raames väljaarendatud relatsioonilisel lähenemisel etniliste gruppide vaheliste suhete uurimiseks.

3 Kuna mõisted *rahvus* ja *etniline grupp* on eestlaste keelekasutuses sünonüümid, siis on ingliskeelse mõiste *nation state* tõlkimine mõiste *rahvusriik* kaudu ebatäpne. Me pakume selle asemel välja mõiste *rahvariik*, mille kasuks räägib näiteks Maanõukogu vanematekogu seletus 5. jaanuarist 1918 Eesti poliitilise seisukorra kohta, mis algab ja lõpeb sõnadega „Iseseisev Eesti rahvariik“ (vt Eesti Sõjamees: Eesti Sõjaväeosaade Häälekandja nr 1–2, 05.01.1918). Sellega seoses toome me sisse ka mõiste *riigirahvas*, mis kujutab endast vastet ingliskeelsele mõistele *nation*. Eesti keelde tõlgitakse *nation* tavaliselt *rahvuse* kaudu, mis aga ei võimalda eristada etnilist gruppi ja rahvust. Meie ettepanek on käsitleda nimetatud mõisteid sünonüümidena, nagu see praeguses keelekasutuses on välja kujunenud, kuid tuua nende kõrval ka mõiste *riigirahvas*, mis võib sisaldada paljusid erinevaid rahvusi.

ühiskonna kontekstis. Artikli empiiriline osa analüüsib eri tugevusega RI segmentide esindatust eestlaste ja eestivenelaste seas, tugeva ja nõrga RI segmentide vastastikust positsioneerimist ning nende seoseid olulisemate demograafiliste tunnustega.

Artikli innovatsioon seisneb relatsioonilisel sotsiaalteoorial põhineva RI mudeli loomises ning rakendamises RI uurimiseks Eestis. Relatsiooniline lähenemine põhineb uurimismetodoloogial, mis on kriitiline ühelt poolt ainult tõlgendamisega seotud kvalitatiivsete ja teiselt poolt ainult isoleeritud tunnustest lähtuvate kvantitatiivsete identiteediuuringute suhtes. Kui nimetatud kahe suuna metateoreetilisteks alusmõisteteks on vastavalt kultuurinormid ja ühiskonnaseadused, siis relatsioonilise lähenemise puhul on selleks sotsiaalse välja toimimise loogika (vt ka Glynos & Howarth 2007). Käesolev artikkel uurib nimetatud loogikat Eesti rahvussuhete välja kontekstis ning kvalitatiivse ja kvantitatiivse lähenemise ühendamise võtmes (vt ka Torfing 2005).

2. RELATSIOONILINE LÄHENEMINE IDENTITEEDI UURIMISEL

Relatsiooniline sotsiaalteooria mõtestab identiteeti mitte ainult indiviidi samasus- ja kuuluvustundena, nagu seda teevad psühholoogilised lähenemised, vaid eelkõige sotsiaalse positsioneerimise vahendina, mille kaudu toimub gruppidevaheliste piiride konstrueerimine (Swidler 1986; Alba 2002, Gillespie 2012, Dovidio jt 2016, Ehala 2018). Ontoloogilises mõttes on identiteet mitte asi, mida saab kirjeldada selle kandja kultuuritunnuste summamana, vaid gruppidevaheliste suhete kujundamise, taastootmise või muutmise protsess, mille kaudu vastavad toimijad alles konstitueeritakse (Bourdieu 1977; Laclau & Mouffe 1985, Lotman 1992). Kesksel rollil relatsioonilises identiteedikäsitluses mängib sotsiaalse välja asümmeetria arvestamine, mis kujuneb väljaspetsiifilise kapitali ebavõrdse jaotuse kaudu ning on omakorda aluseks vastavale sotsiaalsele kategoriseerimise tüübile, mis kujutab endast iseseisvat sotsiaalse kausaalsuse allikat (Ridgeway 1991).

Õeldust tulenevalt mõtestab antud artikkel ka RI-d mitte lihtsalt oma rahvusega või riigi kodanikkonnaga seotud kuuluvustundena, vaid nii rahvus- kui ka kodanikutunnusega seotud *meie versus nemad* eristamise vormina, mida kasutatakse etniliste gruppide vahelisel sotsiaalsel positsioneerimisel (vt Davies & Harre 1992; Weaver 2004).

2.1. Relatsioonilist identiteedi mudelit ettevalmistavad lähenemised

Analüüsime kõigepealt kahte etniliste gruppide kontakti mudelit, mis vastanduvad moderniseerumise ideoloogiast lähtuva sotsiaalteooria raames esitatud etniliste vähemuste assimilatsioonimudelile (Gordon 1964). Esimene on John Berry etniliste gruppide akulturatsioonimudel kultuuriti võrdlevas psühholoogias, mis näeb gruppidevahelist kohanemist mitte ühepoolse, vaid kahepoolse protsessina (Berry 1997). Teine on Fredrik Barthi etniliste gruppide interaktsioonimudel sot-

siaalantropoloogias, mis defineerib etnilisust mitte grupisiseselt jagatavate ühiste kultuuritunnuste kaudu, vaid gruppidevaheliste kultuuriliste erinevuste sotsiaalse organisatsiooni vormina (Barth 1969). Mõlemad mudelid on sisendiks antud artiklis arendatavale relatsioonilisele RI käsitlusele – akulturatsioonimudelilt tuleb etniliste gruppide ühisidentiteedi (integratsiooni) võimalikkuse idee, interaktsioonimudelilt aga etnilise identiteedi mõtestamine sotsiaalse positsioneerimise võtmes.

Üldistades võib öelda, et kuni 1960ndate aastateni valitses etniliste gruppide vahelise kontakti uurimises moderniseerumise teoorial põhinev arusaam, mis eeldas vähemuste ja migrantide assimileerumist enamusühiskonda (Gordon 1964). Assimilatsiooni mõiste on metafoor, mis kujutab gruppidevahelist kontakti ja sellele järgnevaid kohanemisprotsesse mitte kultuurilise eristumise ja samastumise dialektika kaudu, vaid ühepoolse kultuurilise ühtlustumise võtmes. Läänemaailmas toimunud sotsiaalsete muutuste kontekstis 1960–70ndatel aastatel kerkis aga esile uus lähenemine, mis seadis moderniseerumise teooriast lähtuva etniliste vähemuste kultuurilise assimileerumise teesi kahtluse alla. Uue lähenemise raames ei nähtud ühelt poolt etnilise vähemuse kultuuri säilitamist ja teiselt poolt kohanemist enamuskultuuriga mitte vastandlike, vaid teineteist täiendavate protsessidena. Evolutsiooniteoreetilise alusega moderniseerumise ideest lähtuva etniliste vähemuste ja migrantide assimilatsiooni paratamatuse kahtluse alla seadmine on oluline samm gruppidevaheliste suhete relatsioonilise mudeli suunas.

Kultuuriti võrdlevas psühholoogias sai uue lähenemise keskseks esindajaks John Berry, kes defineeris akulturatsiooni lähtuvalt sellest, kui võrd vähemused on huvitatud ja enamus aktsepteerib ühelt poolt vähemuse võrdväärset osalemist laiemas ühiskonnas ja teiselt poolt vähemuse etnilise kultuuri säilitamist (Berry 1972). Nimetatud kahe dimensiooni alusel kujundatud akulturatsioonimudel eristab nelja võimalikku akulturatsioonistrateegiat – integratsioon, assimilatsioon, separatsioon ja marginalisatsioon. Berry mudeli raames läbiviidud empiiriliste uuringute põhjal on leitud, et vastuvõtvas ühiskonnas edukama kohanemise eelduseks on mitte migrantide ja vähemuste etnilise identiteedi kadumine (assimilatsioon), nagu lineaarse assimilatsiooni mudel eeldab, vaid väärtustamine ressursina (integratsioon). Samas tõdetakse, et positiivse seose saavutamine etniliste vähemuste poolt oma kultuurierinevuste säilitamise ja samaaegse vastuvõtvas ühiskonnas kohanemise vahel sõltub suurel määral kontekstuaalsetest faktoritest. Enamus viimaste aastakümnete akulturatsiooniuuringutest ongi pühendatud ühelt poolt toimijate akulturatsioonistrateegiate ja teiselt poolt mitmesuguste sotsiaalsete ja poliitiliste faktorite seoste analüüsile (vt ülevaadet Horenczyk jt 2013).

Kirjanduses peetakse Berry mudeli puuduseks staatilisust, mis on üheks põhjuseks selle alusel saadud uuringutulemuste vastuolulisusele (Rudmin 2003). Näiteks on leitud, et kuigi teooria kohaselt peaks kõige edukamaks kohanejaks ühiskonnas olema integratsioonigrupp, siis tegelikkuses leidub sellele reeglile palju erandeid⁴. Ühe põhjusena on Snauwaert ja tema kolleegid toonud välja, et Berry mudeli vähemuste kohanemisega seotud dimensioon on erinevates uuringutes operatsionali-

4 Kaasa arvatud näiteks Eesti juhtum (vt Kruusvall, Vetik ja Berry 2009).

seeritud erinevatel viisidel: kas lihtsalt vähemus- ja enamusgruppide kontakti olemasoluna, vähemuse poolt enamuse kultuuri omaksvõtmisena või vähemuse poolt enamusega samastumisena (Snauwaert jt 2003). Seega võib öelda, et Berry mudeli alusel uuritakse tegelikult kolme erinevat tüüpi nähtust.

Relatsioonilise lähenemise seisukohalt tuleneb nimetatud uuringutulemuste vastuolulisus asjaolust, et kolm operatsionaliseerimise viisi aktualiseerivad ankeeturingu respondentide jaoks kolme erinevat tüüpi gruppidevahelisi suhteid. Esiteks, lihtsa kontaktiga seotud küsimustele vastamisel väljendavad vastajad oma hoiakuid kultuuridevahelise kontakti kui sellise suhtes ning ei ole üllatav, et ainult vähesed vastajad eitavad kontaktide kasulikkust. Teiseks, enamuskultuuri omaksvõtmise küsimus toob vastajate jaoks sisse ka gruppidevahelise ebavõrdsuse, sest kohanemist eeldatakse ainult vähemuselt, millega aga paljud vastajad ei nõustu. Kolmandaks, eriti tugevat sotsiaalset hierarhiat tajuvad vähemusgruppi kuuluvad vastajad enamusgrupiga samastumist eeldava ankeediküsimuse puhul, mida tõlgendatakse oma kultuurilisest identiteedist loobumise nõudena, millele ollakse reeglina vastu. Lühidalt, Berry akulturatsioonimudeli alusel saadud uuringutulemuste analüüs näitab, et etniliste gruppide vaheliste suhete üheks oluliseks tunnuseks on gruppidevaheline sotsiaalne hierarhia. Probleem tekib sellest, et mudeli operatsionaliseerimisel empiiriliste uuringute tarbeks seda ei arvestata, sest mudeli aluseks olevad kaks dimensiooni jätvad hierarhia olemasolu või mitteolemasolu ebamääraseks⁵.

Nimetatud piiratuse ületamiseks toome me relatsioonilise RI mudeli kujundamisel sisse Fredrik Barthi sotsiaalse interaktsionismi teooria. Barthi põhiline panus kultuuridevaheliste suhete uurimisel seisneb etniliste gruppide sotsiaalse interaktsiooniga seotud analüüsitasandi sissetoomises, mis loob etniliste gruppide uurimisel uue ontoloogilise aluse. Kui dualistlik peavool defineerib etnilise grupi mõiste ühiste kultuuritunnuste kaudu, keskendudes gruppidevaheliste kultuuriliste erinevuste ja sarnasuste analüüsile, siis Barth teeb seda etniliste gruppide suhete sotsiaalse organisatsiooni võtmes (Barth 1969). Ta mõtestab etniliste gruppide toimimist, Saussure'i mõttes, mitte kõne, vaid keelesüsteemi tasandil⁶. Oluline on lisada, et Barthi relatsioonilisel ontoloogial on ka poliitiline tähendus, sest see mõjutab gruppidevaheliste kontakti tagajärgede mõtestamist. Kui Berry mudel raames nähakse gruppidevahelist kontakti läbi kahesuunalise kohanemise prisma, eeldades

5 Siiski tuleb lisada, et implitsiitselt on akulturatsioonivälja hierarhilise idee Berry integratsiooni mõiste teoreetilises käsitluses olemas: „Integration can only be chosen and successfully pursued by non-dominant groups when the dominant society is open and inclusive in its orientation towards cultural diversity. Thus a mutual accommodation is required for integration to be attained, involving the acceptance by both groups of the right of all groups to live together as culturally different peoples. This strategy requires non-dominant groups to adopt the basic values of the larger society, while at the same time the dominant group must be prepared to adapt national institutions (e.g., education, health, labor) to better meet the needs of all groups now living together in the plural society“ (Berry 1997: 37).

6 Kahe analüüsitaseme eristamise üheks näiteks Saussure'ile põhinevas kirjanduses on Juri Lotmani kultuurisemiootika, mis defineerib kultuuri kakskeelse tähenduste loomise mehhanismina. Kultuuripsühholoogias on sama idee arendanud näiteks Aaro Toomela oma semiootiliselt vahendatud kultuuriliste mentaalsete operatsioonide käsitluses (vt Toomela 1996).

poolte osalist samastumist ja koostööd, siis Barthi mudeli seisukohalt toimub gruppidevahelises kontaktis mitte vastastikune kultuuriline ühtlustumine, vaid nende sotsiaalsete erinevuste ja konfliktisuse taastootmine.

Barthi uuendus on oluline samm relatsioonilise sotsiaalteooria kujundamisel, sest mõtestab ühiskonda mitte staatilise *konteinerina* metodoloogilise rahvusriikluse võtmes, vaid dünaamilise protsessina neoweberliku sotsiaalteooria võtmes (vt ka Chernilo 2008). Kui esimesena nimetatud lähenemise keskseks mõisteks on *reintegratsioon* ühiskonna kadunud ühtsuse taasloomise võtmes, siis teise alusmõisteks on erinevate toimijate erinevad huvid, mille kaudu taastoodetakse sotsiaalset konflikti. Siiski jääb ka Barthi mudel omakorda ühe küljeks, sest keskendub ainult gruppidevaheliste erinevuste ja konfliktide taastootmisele, jättes potentsiaalse ühtlustumise ja koostöö dimensiooni kõrvale (Jenkins 1995, Hummell 2014). Seega näeb ta enamuse ja vähemuse suhteid nullsumma mänguna, milles erinevad pooled saavad ainult vastanduda, mitte aga teineteist täiendada. Siin on tegemist vastupidise äärmusega võrreldes Berry mudeliga, mis näeb etniliste gruppide kontaktis ainult vastastikust kohanemist ja koostööd, jättes potentsiaalse konfliktisuse tagaplaanile.

2.2. Etniliste gruppide vaheline sotsiaalne positsioneerimine

Kahe kirjeldatud mudeli ühe külgsus tõstatab küsimuse sünteesiva lähenemise võimalikkusest. Berry ja Barthi mudelite panus seisneb selles, et need toovad esile gruppidevahelised sotsiaalsed hierarhiad, mille taastootmine seab vähemuste ühesuunalise assimilatsiooni idee kahtluse alla. Mõlema puuduseks aga on asjaolu, et nimetatud eeldus on jäänud pigem teoreetiliseks seisukohavõtuks, mida mudelite operatsionaliseerimisel empiirilisteks uuringuteks ei kasutata. Sellise puuduse ületamine ongi käesoleva artikli teemapüstituse aluseks – me sõnastame relatsioonilisest ontoloogiast lähtuva RI mudeli, mis arvestab sotsiaalse välja asümmeetriat mitte ainult teoorias, vaid ka mudeli operatsionaliseerimisel ning empiiriliste andmete analüüsil.

RI kui uurimisobjekti konstrueerimine relatsioonilise sotsiaalteooria võtmes lähtub eeldusest, et sotsiaalsed faktid on uurijale mitte valmiskujul etteantud, vaid nende eest tuleb *võidelda* (Bourdieu 1992). Bourdieu järgi tuleb taolises *võitluses* kõigepealt välja selgitada antud väljale omaste kapitalide tüübid vastavalt sellele, kuidas domineeriv ja domineeritav subjektipositsioon ise omavahelisi suhteid tajuvad ja mõtestavad. Edasi tuleb näidata nende erinevate tajusüsteemide aluseks olevaid sotsiaalseid staatushierarhiaid ning nendele vastavaid argumenteerimise viise, mille kaudu hierarhiaid kas taastoodetakse või muudetakse. Sotsiaalse välja struktuurse ja dünaamilise aspekti rekonstrueerimise kaudu on võimalik välja selgitada erinevate toimijate tegevusloogikad, mis on ühelt poolt relatsioonilise lähenemise esmaseks uurimisobjektiks (vt ka Glynos & Howarth 2007: 133), kuid teiselt poolt ka edasise kvantitatiivse uuringu aluseks⁷.

7 Samm taoliselt mõistetud relatsioonismi suunas on tehtud näiteks ka uusinstitutionalismis, mis lähtub oma uurimisobjekti mõtestamisel mitte ratsionaalsete valikute teooria aluseks olevast

Bourdieu relatsiooniline lähenemine on otseselt seostatav ka etniliste gruppide vahelise sotsiaalse kategoriseerimise uuringutega sotsioloogias ja sotsiaalpsühholoogias (Ridgeway 1991, Dovidio jt 2009). Vastavas kirjanduses eristatakse ühelt poolt *teravaid* gruppidevahelisi piire, mis rõhutavad enamuse ja vähemuse kõikvõimalikke erinevusi ning teiselt poolt *ähmaseid* piire, mis toovad esile ka nende sarnasusi ning mille puhul erinevusi peetakse pigem vähetähtsaks (Alba 2005). Etniliste gruppide vaheliste sotsiaalsete piiride sotsiaalse konstrueerimise uuringud toovad esile, analoogselt Bourdieu'le, sotsiaalsete hierarhiate mõju nimetatud protsessi loogika kujundamisel. Näiteks kinnitavad arvukad uuringud, et enamusgrupp peab kõige eelistatavamaks akulturationsioonimudeliks vähemuste assimilatsiooni enamusühiskonda (Berry 1997). Mitmed autorid seovad nimetatud eelistuse asjaoluga, et ühisidentiteedi rõhutamine gruppidevaheliste piiride konstrueerimisel juhib tähelepanu kõrvale enamusgrupi privilegieeritud positsioonilt võrreldes vähemusgrupiga paljudes eluvaldkondades, tõlgendades seda meritokraatia põhimõtte kaudu (Saguy jt 2009). Vähemusgrupp aga, vastupidi, eelistab reeglina integratsioonistrateegiat, kuivõrd selle oluliseks elemendiks olev vähemuste kultuuri säilitamise nõue tähistab ühelt poolt respekti nende vastu ning teiselt poolt juhib tähelepanu gruppidevahelisele sotsiaalsele ebavõrdsusele kui lahendamist vajavale probleemile (Dovidio jt 2009, Banfield jt 2013).

Seega kinnitavad nii Bourdieu kui ka sotsiaalse kategoriseerimise teooria raames tehtud uuringud samasugust sotsiaalse positsioneerimise mustrit – enamusgrupi diskursus rõhutab reeglina ühiskonna ühtsuse olulisust ning meritokraatia printsiipi, vähemusgrupi diskursus aga ühiskonna kultuurilise paljususe väärtuslikkust ning sotsiaalse võrdõiguslikkuse printsiipi. Nimetatud mustri põhjal eeldame me ka Eesti rahvussuhete väljal kahte erinevat tüüpi väljaspetsiifilist kapitali ning vastavaid tajukskeeme ja diskursusi, mille kaudu neid püütakse suurendada: kui enamusgrupp näeb rahvussuhteid etnilise rahvusriikluse idee perspektiivis, siis vähemusgrupp teeb seda Eesti kui faktiliselt paljurahvuselise riigi idee perspektiivis (vt ka Vetik 2012; Selg & Ruutsoo 2015; Hoffmann & Makarychev 2017). Kahe grupi väljaspetsiifilisi kapitale taastoodetakse kahe erineva sotsiaalse ideaali postuleerimise kaudu – need on rahvusriigi ühtsus *versus* kodanike võrdõiguslikkus sõltumata rahvusest.

Eesti rahvussuhteid käsitlevas kirjanduses ongi näidatud, et enamusgrupi huve rõhutavate poliitiliste jõudude diskursus toob esile Eesti kui etniliselt mõistetud rahvusriigi ja eestlaste kui etnilise grupi ohustatuse, mis on tekkinud Nõukogude okupatsiooni tagajärjena ning mida süvendab praeguse Venemaa ekspansionistlik välispoliitika (Metcalf jt 1996; Smith jt 1998; Kuus 2002; Ruutsoo & Kalev 2005). Eestlaste rahvusliku ohustatuse rõhutamine täidab muuhulgas poliitilist funktsiooni, legitimeerides vähemuste assimileerimise poliitikat, mida Rogers Brubakeri järgedes tähistatakse kirjanduses terminiga *rahvustav riik* (Brubaker 1996). Vähemusgrupi

teleoloogilisest eesmärkide loogikast, vaid normatiivsest kohasuse loogikast (March & Olsen 1984). Siiski jääb uusinstitutionalism oma olemuselt objektivistlikuks (strukturealistlikuks), sest teine vajalik samm jääb tegemata – institutsioonide arengudünaamika tuletatakse seal mitte nende endi sisemisest loogikast, vaid väliste faktorite mõjust.

diskursus aga tõlgendab rahvussuhteid pigem Eesti ühiskonna faktilise mitmekultuurilisuse võtmes, tõstes Eesti ühiskonna kui terviku alusväärtuseks kodanike võrdõiguslikkuse idee (vt Smith jt 1998). Sellise alusväärtuse esiletoomine täidab samuti muuhulgas poliitilist funktsiooni, luues eelduse moraliseerivateks hinnanguteks enamuse ja riigi poliitikate suhtes, kuivõrd pärast taasiseseisvumist on Eesti ühiskond muutunud rahvuslikult samm-sammult ebavõrdsemaks (Leping & Toomet 2008; Vöörmann & Helemäe 2011). Siit tulenevalt eeldab vähemuse diskursus, et riigi rahvuspoliitika peaks keskenduma mitte ühiskonna kultuurilise homogeensuse suurendamisele, vaid pigem vähemuste sotsiaalse diskrimineerimise kaotamisele.

Analoogset sotsiaalse positsioneerimise mustrit võib demonstreerida ka kvantitatiivselt „Eesti ühiskonna integratsiooni monitooringu 2017“ (IM2017) andmete põhjal, mis on seotud hoiakutega Eesti ühiskonna kultuurilise mitmekesisuse ja etniliste gruppide vahelise ebavõrdsuse suhtes⁸. Vaatame kõigepealt vastajate hoiakuid, mis on seotud Eesti ühiskonna kultuurilise mitmekesisuse ja selle mõjude tajumise ja tõlgendamisega. Rahvussuhete välja asümmeerial põhinevate vastandlike huvide kontekstis võib eeldada, et eestlaste seas domineerib sellist tüüpi küsimustele vastamisel kultuuriline suletus, kuivõrd see toetab nende väljahuvile vastavat rahvusriigi ühtsuse ideaali. Eestivenelaste puhul aga võib eeldada, et neil valdab pigem kultuurilise mitmekesisuse positiivsete külgede nägemine, sest see legitimeerib nende väljahuvile vastavat kodanike võrdõiguslikkuse ideaali.

Monitooringu tulemused kinnitavadki väga suuri rahvustevahelisi erinevusi sedalaadi küsimustele vastamisel. Näiteks väitega „Kui riigis on erinevad rahvused, on nendevahelised konfliktid paratamatud“ nõustus umbes kaks kolmandikku eestlastest ja vaid kolmandik eestivenelastest. Analoogne vastandumine toimus seoses ankeedis esitatud väitega „Laulupeol võiksid kõlada ka venekeelsed laulud, sest venekeelne elanikkond moodustab kolmandiku Eesti elanikkonnast“, millele nõustus rohkem kui pool eestivenelastest, kuid ainult kuues eestlastest. Seega tajub enamuse eestlasi kultuuridevahelisi kontakte mitte ressursina, mis võiks olla huvitav ja kasulik kõigile osapooltele, vaid oma etnilise eripära ohustamisena. Tegemist on sotsiaalse positsioneerimisega, mis toimib kultuurilise eripära kaitsmise diskursuse kaudu ka etniliste staatushierarhiate taastootmise vahendina. Probleem, mille ületamise vajadust rõhutatakse, on rahvusriigi ühtsus, kuid selle kaudu saavutatakse ka etniliste hierarhiate *status quo* püsimine.

Eestivenelaste tähendusruum on nimetatud küsimustele vastamisel tulenevalt rahvussuhete välja asümmeetriast aga vastupidine, mille tulemusena on neid, kes näevad kultuuridevahelises kontaktis pigem rikkust, eestlastega võrreldes kordi rohkem. Sellist tüüpi positsioneerimise sotsiaalne funktsioon on kultuurilise mitmekesisuse kui rikkuse rõhutamise kaudu etniliste staatushierarhiate nõrgendamine ning vähemuse tugevam kaasamine laiema ühiskonna toimimisse. Mõlema toodud küsimuse puhul saadud suur erinevus eestlaste ja eestivenelaste vahel toetab relat-

8 IM2017 on EV kultuuriministeeriumi poolt tellitud ning Balti Uuringute Instituudi juhtimisel läbiviidud uuring, mille andmekogumise viis läbi Turu-Uuringute AS märtsist kuni maini 2017 ning mille analüüsis osalesid ka Tallinna Ülikooli ja Praxisse uurijad (vt <http://www.kul.ee/et/EIM2017>).

sioonilise sotsiaalteooria eeldust, et toimijate seisukohavõtte tuleks tõlgendada mitte psühholoogilikult, st nende kui indiviidide omaduste alusel, vaid sotsioloogiliselt, st gruppidevaheliste staatushierarhiate taastootmisele *versus* nõrgendamisele suunatud sotsiaalse positsioneerimise võtmes.

Analoogne vastandumine etniliste gruppide vaheliste piiride konstrueerimine tuleb esile ka rahvustevahelise sotsiaalse ebavõrdsuse tõlgendamisel – kui eestivenelased tajuvad rahvustevahelise sotsiaalse ebavõrdsusega seotud probleeme nii Eesti tööturul kui ka ühiskonnas laiemalt väga teravalt, siis eestlased tajuvad neid oluliselt vähem. Näiteks üks rahvustevahelise sotsiaalse ebavõrdsuse teemat puudutav ankeediküsimus oli IM2017-s sõnastatud järgmiselt: „Kuidas Te hindate eestlaste ja venekeelsete inimeste võimalusi ja olukorda järgnevates valdkondades?“. Hinnatavate valdkondadena pakuti ankeedis välja sissetulekud ja materiaalne heaolu, kultuurilised võimalused, haridusvõimalused lastele, poliitilise tegevuse võimalused, kaasatus oma linna, valla elu mõjutavate otsuste tegemisse, hea töö saamise võimalused, võimalus saada juhtivale ametikohale riigi- ja omavalitsusasutustes ning võimalus saada juhtivale ametikohale erasektoris.

Tulemuste analüüs kinnitab, et kui valdav osa venekeelsetest vastajatest (90% või enam) tajub kõigis nimetatud valdkondades rahvustevahelist ebavõrdsust, siis eestlaste puhul tunnetavad seda sõltuvalt valdkonnast ainult kolmandik kuni pooled vastajatest. Analoogselt ühiskonna mitmekultuurilisusega seotud teemade analüüsile võib ka siin väita, et gruppidevahelist hoiakute erinevust tuleks tõlgendada mitte vastajate psühholoogiliste erinevuste kaudu, vaid gruppidevahelise sotsiaalse positsioneerimisena rahvussuhete asümmeetrilisel väljal. Niivõrd suure erinevuse aluseks on mitte indiviidi tasandi nähtused (vähene informeeritus, tahtlik moonutamine jmt), vaid enamuse ja vähemuse kui gruppide erinevast väljapositsioonist tulenevad erinevad staatushoiakud. Nende väljendamise kaudu toimub oma grupi huvide edendamine – eestivenelased püüavad etnilise ebavõrdsuse problematiseerimise kaudu olemasolevat olukorda muuta, eestlaste puhul aga on taolise ebavõrdsuse mittermärkamine osa etnilise hierarhia taastootmisest.

2.3 Relatsiooniline uurimismetodoloogia

Kirjeldatud tulemused kinnitavad, et rahvussuhetega seotud nähtustele tähenduse omistamine kujutab endast mitte väljastpoolt etteantud reaalsuse representeerimist, mille puhul võiks põhimõtteliselt jõuda ka *objektiivse* tööni, vaid partikulaarsest väljapositsioonist lähtuvat positsioneerimisakti, mille sisuks on gruppidevaheliste piiride konstrueerimine. Kuna toimijad tajuvad gruppidevahelisi suhteid omaenda vaatepunktist ehk Bourdieu terminites võimalike teiste vaatepunktide *mitteäratundmise* kaudu, siis tuleks nende positsioneerimisakte analüüsida uurimisinstrumentide abil, mis arvestavad sotsiaalse välja asümmeerial põhineva *mitteäratundmise*ga.

Seega, relatsiooniline lähenemine eeldab uurimismetodoloogiat, milles etnilisi gruppe ja nendevahelisi suhteid analüüsitakse mitte n-ö isoleeritud aatomitena, mille tähendus tuleneb neist endast ja on suures plaanis iseenesestmõistetav, vaid

elementidena süsteemis, mille tähendus tuleneb nende asukohast hierarhilises ter-
vikus⁹. Selgitame öeldut hüpoteetilise näite abil. Oletame, et ankeetküsimustikule
vastavad eestlane ja eestivenelane. Edasi oletame, et respondentide seisukohavõtud
eri rahvusest inimeste tööturu võimaluste küsimuses kattuvad, st mõlemad valivad
antud küsimusele vastamisel vastusevariandi „Kõigil inimestel Eesti tööturul peavad
olema võrdsed võimalused sõltumata nende rahvuslikust taustast“. Lõpuks oletame,
et enne antud küsimuse esitamist tutvustab intervjuuerija vastajaid Eesti statistika-
ameti uuringuga, mille andmetel on eestlaste palk eestivenelaste omast kõrgem,
nende töötuse määr madalam jne (vt näiteks Krusell 2015).

Sellise informatsiooni valdamise kontekstis on ilmne, et kahe respondendi
täpselt samas sõnastuses vastused omavad nende endi jaoks väga erinevat subjek-
tiivset tähendust, kuivõrd nad tajuvad antud küsimust hierarhilise sotsiaalse välja
vastandlikelt positsioonidelt (vt ka Gillespie 2012). Eestlase poolt antud vastus
täheb realselt olemasoleva rahvustevahelise sotsiaalse ebavõrdsuse kontekstis
sisuliselt nõustumist oma grupi domineeriva positsiooni nõrgenemisega, st millestki
loobumisega; eestivenelase vastus aga tähendab nõustumist gruppidevahelise võrd-
suse saavutamisega, st millegi juurdesaamisega. Kuna eestlase nõustumine millestki
loobumisega ja eestivenelase nõustumine millegi juurdesaamisega väljendab nende
endi tähendussüsteemi raames vastandlikke orientatsioone, siis tuleb kahte vormi-
liselt samasugust vastust tõlgendada ka uurijate poolt erinevana, st neid ei tohiks
uuringu andmebaasis kodeerida ühtemoodi¹⁰.

Antud näide toob ühemõtteliselt esile, et asümmeetrilisel väljal toimuv sotsiaalne
kategoriseerimine on oma olemuselt mitte isoleeritud akt, mille tähendus
on kõigi toimijate jaoks isenesestmõistetav ja ühesugune, vaid element gruppi-
devaheliste hierarhiasuhete süsteemis, mille tähendust tuleks tõlgendada antud
süsteemi raames positsioneerimise võtmes¹¹. Selline uurimisobjekti tõlgendamine
vastandub sotsiaalteaduste peavoolus domineerivale dualistlikule ontoloogiale ning
sellel põhinevale positivistlikule uurimismetoloogiale, mis näevad sotsiaalset
ruumi kui midagi toimijast väljapool asuvat. Kui dualismi seisukohalt on struktuur
ja toimija kaks eraldi nähtust, siis relatsionismi seisukohalt ühe nähtuse kaks eri
külge, st struktuur kujutab endast mitte toimija suhtes väljaspool asuvat keskkonda,
mis lihtsalt mõjutab tema hoiakuid ja käitumist, vaid ühte osa toimija enda definit-
sioonist. Seega, relatsioonilise lähenemise puhul on ontoloogiliselt esmaseks mitte
isoleeritud toimija ja tema suhtes väline keskkond, vaid vastava välja aluseks oleva

9 Bourdieu sõnul „Concepts have no definition other than systemic ones, and are put to work empirically in systematic fashion“ (Bourdieu 1992: 96).

10 John Searle'i sotsiaalse institutsiooni mõiste kujutab endast head formaalset mudelit taolise olukorra kirjeldamiseks: institutsionaalsed faktid on faktid, mis võtavad vormi *x tähendab y kontekstis z* (Searle 1995). Kuna enamus- ja vähemusgrupi vaatepunktist eesti tööturu ebavõrdsust hinnates on tegemist kahe erineva kontekstiga – üks näeb asju domineerivalt, teine domineeritavalt väljapositsioonilt – siis tulebki ka kahe respondendi vastuseid tõlgendada nimetatud positsioonide vaatepunkte arvestades.

11 Vt etniliste gruppide alusdiskursuste haakumatuse analüüsi artiklis „A semiotic model of ethnic conflict: the cases of Russia and Estonia“ (Vetik 1999).

antagonismi kaudu konstitueeritavad diskursused (Laclau 2005)¹². See aga tähendab omakorda, et relatsioonilise uurimismetodoloogia kujundamisel ei saa eeldada sotsiaalse reaalsuse objektiivsust ja universaalsust¹³, vaid keskenduda tuleks pigem sotsiaalsete praktikate loogikate väljaselgitamisele¹⁴.

Nimetatud loogikat võib kirjeldada Juri Lotmani, Ernesto Laclau ja Pierre Bourdieu vastavate mõistete kaudu, millega nad analüüsivad sotsiaalse hegemoonia kehtestamise diskursiivseid mehhanisme. Lotmani mõiste *bipolaarne asiümmeetria* kirjeldab asjaolu, et mis tahes kultuur koosneb vähemalt kahest teineteist konstitueerivast keelest, millel otsene kokkupuude puudub (Lotman 1999a). Nende seostamine saab toimuda ainult tõlkimise vahendusel, milles teise poole diskursus ülekorrastatakse lähtuvalt tõlkija tähendussüsteemist (Lotman 1999b). Taolise ülekorrastamisega on seotud ka Bourdieu mõisted *mitteääratundmine* ja *partikulaarse universaliseerimine* (Bourdieu 1977) ning Laclau mõisted *tühi tähistaja* ja *puuduse kohalolu*¹⁵. Kõik nimetatud mõisted kirjeldavad kahesammulist diskursiivse positsioneerimise mehhanismi – kõigepealt toovad toimijad esile vastava subjektipositsiooni väljahuviga seotud alusväärtuse ohustatuse (fikseerivad teatud tüüpi *puuduse kohalolu*) ning edasi pakuvad samast huvist lähtuvaid probleemi lahendusi, mida kujutatakse universaalsena. Nimetatud sammude poliitiline mõte on suurendada vastava toimija väljaspetsiifilist kapitali ja selle kaudu tugevdada ka tema positsiooni väljal. Asi on selles, et kuna ideaal on juba definitsiooni kohaselt täiel määral mittesaavutatav, siis just ideaali saavutamise võimalikkuse sisendamine sotsiaalses praktikas konstrueerib toimija huvidega seotud *puudumise kohalolu* ning legitimeerib vastava probleemi ületamisele suunatud poliitikaid¹⁶.

Selliselt mõistetatud sotsiaalne praktika ongi käesoleva artikli uurimisobjektiks. Meie uurimisküsimused RI analüüsimisel nii eestlaste kui ka eestivenelaste seas on järgmised: a) missuguste positsioneerimise strateegiatega kaudu enamusgrupi ja vähemusgrupi sotsiaalsete hierarhiate taastootmine ja muutmine toimub? 2) Milline on erinevaid positsioneerimise tüüpe esindavate toimijasegmentide osakaal uuringu valimis? 3) Milliseid seoseid võib leida erinevaid subjektipositsioone esindavate toimijasegmentide (kui muutujate) ja ühiskonda kui tervikut iseloomustavate demograafiliste muutujate vahel, st missugused rahvussuhete välja välised faktorid seletavad eri tüüpi toimijasegmentide osakaalu valimis?

12 Siin kirjeldatav ontoloogiline positsioon lähtub Aaro Toomela struktuur-süsteemse kausaalsuse teooriast (vt Toomela 2014: 279).

13 Siin tuleb sisse Bourdieu, Laclau ja Lotmani tüüpi relatsioonismi erinevus võrreldes näiteks ka Hegeli ja Marxi relatsioonismiga, kes eeldavad otsest juurdepääsu universaalsuse uurimisele kas bürokraatia või töölisklassi kui universaalset huvi kehastavate toimijate sissetoomise kaudu.

14 Glynsi ja Howarthi sõnul on uurija käsutuses vaid „ontologically-informed grammar with which to conduct our empirical investigations, enabling us to generate explanations which are always concrete and singular“ (Glynos & Howarth 2007: 161).

15 Hea eestikeelne käsitlus nimetatud mõistetest sisaldub Jüri Lippingu artiklis „Ernesto Laclau: võimatu ühiskonna visionäär“ (Lipping 2015).

16 Laclau on hegemoonia kehtestamise mehhanismi võtnud lühidalt kokku järgmiselt: „if a fully achieved difference eliminates the antagonistic dimension as constitutive of identity, the possibility of maintaining this dimension depends on the very failure of the full constitution of a differential identity“ (Laclau 1992: 88).

2.4 Eesti RI mõtestamine ja operatsionaliseerimine

Pakume eelneva analüüsi põhjal välja ühe võimaliku mudeli Eesti RI mõtestamiseks ja operatsionaliseerimiseks kvantitatiivse uuringu tarvis. Alustame faktist, et Eesti riiklus toetub põhiseaduse kohaselt nii rahvusriikluse kui ka kodanikuriikluse ideedele. Samas näitas eespool toodud analüüs, et rahvustevahelisel positsioneerimisel tõlgendavad mõlemad pooled nimetatud ideid lähtuvalt oma väljahuvidest, rõhutades rahvusriikluse idee puhul kas rahvusliku ühtsuse või kultuurilise paljususe väärtuslikkust ning kodanikuriikluse idee puhul kas meritokraatia või võrdsuse põhimõtteid. Kuna Eesti riigi edukas toimimine sõltub muuhulgas oma ideeliste aluselementide tasakaalustatusest, siis mõtestame me Eesti RI-d just selles võtmes. Me eeldame, et tugevat RI-d väljendab sellist tüüpi etniliste gruppide vaheline sotsiaalne positsioneerimine, mille puhul toetatakse ka teise poole väljahuvist tulenevaid sotsiaalseid ideaale.

Toodud RI mõiste sisustamine eeldab, et tugeva RI-i kujundamisel seisavad enamus- ja vähemusgrupid erinevat tüüpi väljakutsete ees. Eestivenelaste keskne väljakutse seisneb rahvusriigi ühtsuse toetamises, mis väljendub muuhulgas riigi institutsioonide ja sümbolite omaksvõtmises. Tegemist on väljakutsega selles mõttes, et peale Eesti taasiseseisvumist väljakujunenud etniliste hierarhiate kontekstis on vähemuse väljahuviks väärtustada eelkõige võrdõiguslikkust toetavat kodanikuriiklust ja alles teises järjekorras rahvusriigi ühtsust, kui võrd viimast võib tõlgendada ka vähemusgrupi madalama sotsiaalse positsiooni ühe põhjusena.

Toodud argumentatsioonist tulenevalt operatsionaliseerime me eestivenelaste riigirahva identiteedi (EVRI) sotsiaalse orientatsioonina, mida iseloomustavad ühelt poolt Eesti riigirahva hulka kuulumise väärtustamine ning teiselt poolt Eesti kui rahvusriigi kesksete institutsioonide ja sümbolite tunnustamine avaliku sfääri toimimise alusena. Nimetatud tunnuste mõõtmiseks konstrueerisime me EVRI summaindeksi, mille aluseks on vastajate hinnangud järgmistele väidetele: 1) „Kui Te mõtlete endast kui oma rahvuse esindajast ja Eestimaa rahva esindajast, siis kelle hulka kuuluvaks Te end peate?“, 2) „Tunnen uhkust, nähes lehvimas Eesti lippu“, 3) „Eesti riik kaitseb minu õigusi ja pakub avalikke hüvesid“.

Ka eestlaste RI määratlemisel lähtume me samast loogikast. Kuna eesti rahvus on ajalooliselt kujunenud mitte poliitilisel, vaid kultuurilisel alusel, siis paljude eestlaste jaoks on rahvusriik ja kodanikeriik sünonüümid. Sellises kontekstis väljendab eestlaste tugevat RI-d mitte lihtsalt rahvusriigi ühtsuse põhimõtte toetamine, mis on suure enamuse jaoks iseenesestmõistetav, vaid Eesti kui kodanikuriigi aluseks oleva kodanike võrdõiguslikkuse põhimõtte toetamine sõltumata nende rahvusest. Nimetatud põhimõtte on Eesti rahvussuhete välja asümmeetria kontekstis seotud mitte enamusegrupi, vaid vähemusgrupi väljahuviga, sest aitab kaasa etnilise alusega staatushierarhiate nõrgendamisele. Selle toetamine ka enamuse poolt aga muudab Eesti riikluse objektiivselt tugevamaks, tasakaalustades Eesti ühiskonna toimimises ühtse rahvusriikluse ja kodanike võrdõiguslikkuse põhimõtteid.

Toodud argumentatsioonist lähtuvalt operatsionaliseerisime me eestlaste riigirahva identiteedi (ERI) sotsiaalse orientatsioonina, mida iseloomustavad ühelt poolt Eesti rahva kui terviku hulka kuulumise väärtustamine ning teiselt poolt toetus vähemusrahvusest kodanike kaasamisele riigi ja ühiskonna toimimisse lähtuvalt võrdõiguslikkuse põhimõttest. Nimetatud tunnuste mõõtmiseks konstrueerisime me ERI summaindeksi, mis koosneb vastajate hinnangutest järgmistele väidetele: 1) „Kui Te mõtlete endast kui oma rahvuse esindajast ja Eestimaa rahva esindajast, siis kelle hulka kuuluvaks Te end peate?“, 2) „Mitte-eestlaste kaasamine Eesti riigi juhtimisse on Eestile kasulik“, 3) „Mitte-eestlaste arvamusi tuleks paremini tunda ja nendega senisest rohkem arvestada, sest nad on tähtis osa Eesti ühiskonnast“.

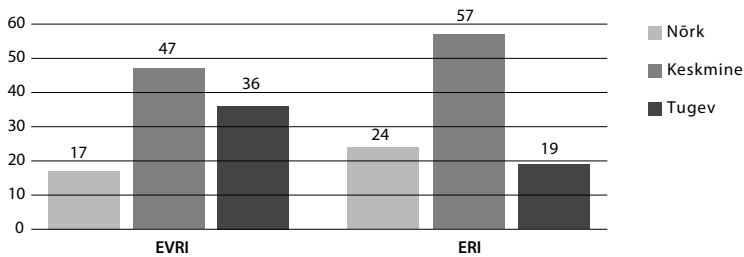
Mõlema indeksi esimese küsimuse puhul said vastajad valida viie variandi hulgast: ainult oma rahvuse ja mitte Eesti rahva hulka; peamiselt oma rahvuse ja osaliselt Eesti rahva hulka; samavõrra oma rahvuse kui Eesti rahva hulka; peamiselt Eesti rahva ja osaliselt oma rahvuse hulka; ainult Eesti rahva hulka ja mitte oma rahvuse hulka. Kahe viimase küsimuse puhul said vastajad valida neljasel skaalal: „Täiesti nõus“, „Pigem nõus“, „Pigem ei ole nõus“, „Üldse ei ole nõus“. Kõigile kolmele vastusele andsime me maksimaalselt kolm punkti, olenevalt sellest, kui tugevat nõustumist küsimuses kirjeldatud nähtusele väljendati¹⁷. Selliselt kujundatud summaindeksite puhul tähendab indeksi väiksem väärtus nõrgemat ja suurem väärtus tugevamat riigirahva identiteeti. Seega me eeldame, et 3–4 punkti saanud vastajaid iseloomustab nõrk, 5–6 punkti saanud vastajaid keskmise tugevusega ja 7–9 punkti saanud vastajaid tugev Eesti riigirahva identiteet.

3. RI SEGMENTID JA NENDE POSITSIONEERIMISE STRATEGIAD

Seitsmepunktilisel skaalal jaotusid eestivenelased ja eestlased järgmistesse riigirahva identiteedi segmentidesse: EVRI puhul kuulub 3 punktiga segmenti 6%, 4 punktiga segmenti 8%, 5 punktiga segmenti 17%, 6 punktiga segmenti 30%, 7 punktiga segmenti 23%, 8 punktiga segmenti 13% ja 9 punktiga segmenti 3% vastajatest; ERI puhul kuulub 3 punktiga segmenti 6%, 4 punktiga segmenti 15%, 5 punktiga segmenti 27%, 6 punktiga segmenti 29%, 7 punktiga segmenti 13%, 8 punktiga segmenti 8% ja 9 punktiga segmenti 2% vastajatest. Joonisel 1 on toodud EVRI ja ERI üldistatud võrdlus tugeva, keskmise ja nõrga RI segmentide lõikes.

Esmapilgul võib tunduda üllatav, et eestivenelaste kui tervikploki RI on isegi mõnevõrra tugevam kui eestlaste oma, st nende puhul on natuke rohkem tugeva ja natuke vähem nõrga RI-ga vastajaid. Relatsioonilise lähenemise seisukohalt ei ole selles aga midagi imelikku, sest Eesti riiklust mõtestatakse siin rahvusriikluse ja kodanikuriikluse põhimõtete tasakaalustatuse kaudu. Selline lähenemine põhineb kahel omavahel seotud eeldusel: esiteks, Eesti riik on olemuselt rahvusriik, mitte kosmopoliitiline või multikultuuriline riik. Teiseks, Eesti riik on olemuselt koda-

17 Seega kasutasime mõlema rühma riigiidentiteedi summaindeksi kujundamisel seitsmepunktskaalat, kuivõrd vastajatel oli võimalik saada minimaalselt 3 ja maksimaalselt 9 punkti.

Joonis 1. Eestivenelaste ja eestlaste riigirahva identiteedi võrdlus

Allikas: autor

nikuriik, mitte etniline riik. Seega ei ole Eesti riik ainult ühe etnilise grupi omand, mis võiks õigustada ootust, et enamusgrupi riigirahva identiteet peaks vähemusgrupi omast tingimata tugevam olema. Eesti riik kuulub kõigile oma kodanikele, kuigi eri rahvustest kodanikud võivad oma kultuurilisest ja ajaloolisest taustast ning sellega seotud rahvussuhete välja subjektipositsioonist tulenevalt näha mitmeid ühiskonna nähtusi erinevalt.

Relatsiooniline lähenemise seisukohalt tuleb saadud tulemuste tõlgendamisel keskenduda rahvussuhete välja kui terviku, mitte ainult kahe tervikplokki või kuue eristatud segmenti näitajate isoleeritud hindamisele. Tervikpilti vaadates võib öelda, et Eesti rahvussuhete väli on RI mõttes hästi tasakaalustatud. Eespool läbiviidud analüüs näitas, et teatud erinevused rahvussuhetega seotud nähtuste tõlgendamisel on eestlaste ja eestivenelaste vahel küll olemas, kuid joonisel 1 toodud tulemused kinnitavad, et see ei takista ülekaalukat üksmeelt põhilistes küsimustes, mille kaudu me defineerime Eesti riigirahva identiteeti.

3.1. Segmentide tasandil toimuv positsioneerimine

Relatsioonilise lähenemise seisukohalt on oluline analüüsida mitte ainult plokkide, vaid ka segmentide vahelist positsioneerimist, tuues välja teemad, mille puhul segmentid eristuvad kõige enam. Selline teave on oluline kõigepealt selles mõttes, et toob esile erinevate eluvaldkondade politiseerituse astme – valdkonnad, mille puhul plokisise segmentide eristumine on nõrk on tugevalt politiseeritud ning seega lõimumismeetmetega raskemini suunata, valdkonnad aga, mille puhul segmentide eristumine on märkimisväärne, on vähem politiseeritud ning seega ka lõimumismeetmetega paremini suunata. Lisaks annab selline teave sisendi rahvuste kui tervikplokkide sotsiaalse positsioneerimise mehhanismide analüüsiks, kuivõrd kirjanduses on näidatud, et plokkidevahelise positsioneerimise mõistmiseks tuleb tunda ka segmentidevahelise positsioneerimise seaduspärasusi (Reicher 2007). Seega panustab segmentide kohta saadav teave oluliselt lõimumispoliitika kujundamisse, tuues esile eestlaste ja eestivenelaste kui plokkide sisemise heterogeensuse, mille arvestamine võimaldab integratsioonimeetmeid paremini sihistada.

Relatsiooniline lähenemine põhineb eeldusel, et vähemuse kui domineeritava subjektipositsiooni väljahuviks on kujutada rahvuspõhiseid sotsiaalseid hierarhiaid tõsise sotsiaalse probleemina, mille põhjused tulenevad mitte neist endist, vaid Eesti riigist või eestlastest. Samas võib eelneva analüüsi põhjal eeldada, et vähemusgrupp ei ole selles osas sisemiselt homogeenne, st eksisteerib piisavalt suur hulk inimesi, kes ei süüdistata mitte teist poolt, vaid näevad probleemi ka endas. Vaatame sellega seoses lähemalt, kuidas erineva RI identiteedi tugevusega eestivenelaste segmendid tajuvad rahvustevahelise sotsiaalse ebavõrdsuse põhjusti. Näiteks tööturu ebavõrdsusega seotud ankeediküsimuse puhul nimetas intervjuueerija kõigepealt fakti, et viimaste aastate statistika kohaselt saavad venekeelsed elanikud eestlastega võrreldes umbes 20% vähem palka ja ka nende tööpuudus on tunduvalt suurem. Edasi pakkus ta välja kaks väitepaari ja palus respondentidel hinnata, missugune rahvusliku ebavõrdsuse põhjus on nende arvates olulisem: 1) „Tööturu ebavõrdsuse põhjused tulenevad peamiselt riigi poliitikast“ *versus* „Tööturu ebavõrdsuse põhjused tulenevad peamiselt venekeelsetest inimestest endist“; 2) „Paljudes ettevõtetes eelistatakse edutada eestlasi, mistõttu venekeelsed töötajad jäävad madalamatele positsioonidele“ *versus* „Eestlased osutuvad venekeelsetest inimestest edukamaks ausas konkurentsias“.

Saadud tulemuste analüüs kinnitab, et mõlemale väitepaarile vastamisel on eri tugevusega RI rühmade vahel statistiliselt oluline erinevus. Kui nõrga RI-ga eestivenelaste puhul nägi ebavõrdsuse põhjusena peamiselt või pigem riigi poliitikaid umbes 80% vastajatest, siis tugeva RI-ga vastajate puhul oli see näitaja umbes 50%. Seega näevad umbes pooled tugeva RI-ga eestivenelastest rahvuspõhise sotsiaalse ebavõrdsuse põhjusena mitte niivõrd Eesti riigi poliitikaid või eestlasi, vaid pigem omaenda keelerühma liikmete seotud tegematajätmissi. Seda kinnitab kaudselte nende sagedasem nõustumine ankeedis esitatud väitega, et „Venekeelsed töötajad peaksid ise olema aktiivsemad keeleoskuse ja kvalifikatsiooni omandamisel, mis parandaks nende võimalusi tööturul“. Järeldus toodud analüüsist on, et tööturu etnilise ebavõrdsuse teema politiseerituse aste venekeelsete vastajate seas ei ole väga kõrge ning seega kujutab antud grupp endast potentsiaalset ressursi, kelle kogemust saaks Eesti ühiskonna sotsiaalmajandusliku lõimumise edendamisel ära kasutada.

Edasi analüüsime eestlaste kui enamusgrupi RI seoseid ankeeditunnustega, mis toovad esile nende sisemise jaotuse erineva RI tugevusega segmentidesse. Näiteks sisaldas meie ankeet väitepaari „Kultuurierinevused rikastavad Eesti ühiskonda ja viivad seda edasi“ *versus* „Kultuurierinevused tekitavad konflikte ja lagundavad Eesti ühiskonda“. Tulemuste analüüs näitab, et kui tugeva riigiidentiteediga vastajate rühmas nõustub esimese väitega 70% vastajatest, siis nõrga riigiidentiteediga vastajate rühmas vaid kolmandik. Eestlaste hoiakuid ühiskonna mitmekultuurilisuse suhtes näitab ka see, kui tugevalt toetatakse eestivenelaste endi kodanikuaktiivsust. Selle analüüsimiseks lasime me ankeeti küsimuse „Mida oleks Teie arvates vaja teha, et soodustada venekeelse elanikkonna aktiivsemat osalemist Eesti avalikus elus?“. Vastusvariandid olid „Erinevast rahvusest Eesti elanike sagedasem avalik tunnustamine“, „Venekeelse elanikkonna esindajate sagedasem esinemine Eesti

meedias“ ja „Suurem tähelepanu venekeelse elanikkonna probleemidele Eesti ajakirjanduses“. Vastuste analüüs näitab eestlaste poolt vähemuste kaasamise erinevaid aspekte ja ulatust – kui tugeva RI-ga segmendi puhul toetas neid tegevusi umbes 80% vastajatest, siis nõrga RI-ga segmendis jäi see näitaja 30–50% vahele. Lisaks sisaldas antud küsimus ka varianti „Venekeelsete Riigikogu ja KOV saadikute suurem aktiivsus“, millega nõustus umbes kaks kolmandikku tugeva ja ainult veerand nõrga RI-ga eestlastest.

Ka ühiskonnaelu praktiliste küsimuste lahendamisega seotud teemade puhul, mis eeldavad vähemusrühma liikmete eripära arvestamist, toimub eestlaste seas märkimisväärne erineva tugevusega RI segmentide eristumine. Selle illustreerimiseks toome ära vastused küsimusele „Milline igapäevaeluks vajalik informatsioon peaks Teie arvates olema kättesaadav ka vene keeles?“. Ravimijuhendite ja tervisetabe venekeelset kättesaadavust toetas kindlasti 55% tugeva ja 27% nõrga riigiidentiteediga vastajatest; tarbijateabe (kaubal olev teave selle koostise ja valmistamise kohta) venekeelset kättesaadavust toetas kindlasti 35% tugeva ja 8% nõrga riigirahva identiteediga vastajatest; riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutuste kodulehekülgede ja ametlike vormide venekeelset kättesaadavust toetas kindlasti 28% tugeva ja 9% nõrga riigirahva identiteediga vastajatest; venekeelset teavet sotsiaalteenuste ja toetuste (pensionid, ravikindlustus jms) kohta toetas kindlasti 41% tugeva ja 16% nõrga riigirahva identiteediga vastajatest; vastuvõetud õigusaktide (seadused, määrused jne) venekeelset kättesaadavust toetas kindlasti 34% tugeva ja 16% nõrga riigirahva identiteediga vastajatest.

3.2. RI ja demograafiliste tunnuste seosed

Lõpuks analüüsime ka RI ja demograafiliste tunnuste seoseid, selgitamaks selliseid RI-d mõjutavaid faktoreid, mis ei ole otseselt seotud rahvussuhete välja asümmeetriaga. Me eeldame, et ka sellise analüüsi kaudu selguvad erinevused tulenevad mitte vastajate psühholoogilistest tunnustest, vaid nende segmendi positsioonist vastaval sotsiaalsel väljal¹⁸. Eestlaste puhul kinnitavad seda näiteks RI ning elukohatunnuste seosed – kui Ida-Virumaal oli nõrga ja tugeva riigiidentiteediga rühmade osakaal vastavalt 36% ja 16%, siis teistes Eesti piirkondades olid need näitajad vastavalt 18% ja 25%. Kuna Ida-Virumaa on teiste Eesti piirkondadega võrreldes majanduslikult kehvemal järjel, siis kinnitab saadud tulemus sotsiaal-majanduslike hierarhiate rolli rahvussuhetes. Vanuse lõikes aga on nooremad eestlaste rühmad vanemate võrreldes mõnevõrra kaasavamad – kui kuni viiekümneaastaste eestlaste seas on nõrga ja tugeva RI segmendi osakaal vastavalt 17% ja 28%, siis üle viiekümneaastaste seas on need näitajad vastavalt 25% ja 17%. Kuivõrd kuni viiekümneaastaste vanuserühmad on tööturul pensionieelsete rühmadega võrreldes paremas positsioonis, siis on ka see tulemus sotsiaalsel positsioneerimisel põhineva lähenemise seisukohalt loogiline.

18 Demograafiliste tunnuste alusel saadud toimijasegmente võib omakorda analüüsida vastava sotsiaalse välja subjektpositsioonide terminites (milleks aga antud artiklis ruumi ei ole) – näiteks vanustunnuse alusel eristuvad generatsioonid kujutavad endast samuti erinevaid subjektpositsioone asümmeetrilisel elukaare väljal, kellel on erinevad väljahuvid ja nende kaitsmise strateegiad.

Eestivenelaste puhul on RI-ga statistiliselt oluliselt seotud eesti keele oskus, majandusliku heaolu tajumine, elukoht, vanus ja kontaktid eestlastega. Meie analüüs kinnitab paljudes eelnevates uuringutes saadud tulemust, et mida parem on eesti keele oskus, seda suurem on tugeva RI-ga vastajate osakaal: kui eesti keelt vabalt valdajate seas on tugeva RI-ga umbes pooled, siis keele mitteoskajate seas on neid ainult veerand vastajatest. Samasuguses suurusjärgus erinevused iseloomustavad nõrga ja tugeva RI-ga vastajaid eestikeelse meedia tarbimise puhul – kui ETV eestikeelseid kanaleid peab infoallikana oluliseks 12% nõrga RI-ga vastajatest, siis tugeva RI segmendi puhul ulatub see näitaja peaaegu 30%-ni. Teiste eestikeelsete telekanalite puhul on vastavad näitajad 10% ja 33% ning ETV+ puhul 19% ja 58%.

Majandusliku heaolu tajumist mõõtsime me vastajate poolt enda paigutamise kaudu kõrgesse, keskmisesse või madalasse sotsiaalsesse kihti. Tulemuste analüüs näitab, et kui madalasse sotsiaalsesse kihti kuulumist tajub 15% tugeva RI segmendi vastajatest, siis nõrga RI segmendi vastajate puhul oli see näitaja 33%. Seega on tugeva RI segmendi puhul majandusliku heaolu taju kõrgem, mida võib pidada üheks osaks nende edukamast kohanemisest eestikeelses elukeskkonnas. Kaudselt peegeldab seda ka erineva RI tugevusega segmentide jagunemine elukoha lõikes Eesti eri piirkondade vahel – kui majanduslikult kõige kehvas olukorras Ida-Virumaa puhul on ka tugeva RI segment kõige väiksem, moodustades 28% vastajatest, siis Tallinna ja teiste Eesti piirkondade puhul on see näitaja üle 40%.

Vanuse lõikes läbiviidud analüüs näitab, et mida noorem vastaja, seda suurem on nõrga RI-ga ja seda väiksem tugeva RI-ga inimeste osakaal. Kuna RI mõiste on siin defineeritud rahvussuhetega seotud hoiakute tasakaalustatuse võtmes, siis võib eeldada, et vanemate vasteajarühmade suurem elukogemus on kaasa toonud ka nende tasakaalustatumad hoiakud. Analüüs näitab, et eestivenelaste RI on statistiliselt oluliselt seotud ka eestlastega kontaktide hulga ja kvaliteediga – kui tugeva RI segmendi puhul on 36%-l vastajatest sõprade ja lähedaste tuttavate seas umbes pooled või enamad eestlased, siis nõrga RI-ga vastajate seas on see näitaja vaid 13%; kui viimase poole aasta jooksul on eestlastega suhelnud üle poole tugeva RI-ga venekeelsetest vastajatest, siis nõrga RI segmendi puhul jääb see näitaja alla 30%.

4. KOKKUVÕTE

Antud artikkel pakkus välja relatsioonilisel metateoorial põhineva RI mudeli ning rakendas seda IM2017 andmete analüüsil. Me eeldasime, et Eesti RI mõistet määratledes tuleks arvestada nii rahvusriigi kui ka kodanikuriigi põhimõtetega ning rõhutasime nende tasakaalustatuse olulisust Eesti riikluse edukal toimimisel. Artikli empiirilises osas läbiviidud analüüs keskendus nii eestlaste ja eestivenelaste tervikplokkide kui ka nende sisemiste segmentide positsioneerimisele ning tõi välja kolm põhilist tulemust.

Esiteks, Eesti rahvussuhete väli tervikuna on suhteliselt hästi tasakaalustatud, kuivõrd valdav osa nii eestlastest kui ka eestivenelastest kuuluvad tugeva või keskmise tugevusega RI segmentidesse. Eestivenelaste puhul on saadud numbrid isegi

mõnevõrra kõrgemad, mis võib esimesel pilgul tunduda üllatav, sest läheb vastuollu meie tavaarusaamaga. Relatsioonilise lähenemise seisukohalt tuleneb selline üllatus asjaolust, et tavaliselt ei arvestata rahvussuhetega seotud hoiakute tõlgendamisel rahvussuhete välja asümmeetriaga. Sellest tulenevalt tõlgendatakse vähemusgrupi eeldatavalt madalamat RI taset enamusegrupiga võrreldes nende psühholoogilise *kõrvalekaldena* normist. Seega, sotsiaalse alusega nähtus, mis tuleneb enamuse- ja vähemusgrupi sotsiaalsest ebavõrdsusest rahvussuhete väljal, muutub enamusegrupi igapäevases keelekasutuses vähemusgrupi kuuluvate inimeste kui indiviidide psühholoogiliseks *probleemiks*.

Siiski ei tähenda Eesti rahvussuhete välja tasakaalustatus RI mõttes, et erinevate keelekogukondade seisukohad ühiskonna kõigis olulistest küsimustes tingimata kattuvad. Meie põhiväide on, et kuigi nimetatud seisukohad on kohati vägagi erinevad, ei tuleks seda ühiskonna lõimituse hindamisel üle tähtsustada. Taoliste erimeelsuste aluseks on rahvussuhete asümmeetrilise välja vastanduvate subjektipositsioonide objektiivselt erinevad huvid, mida kaitstakse eespool käsitletud nähtuste tajumisega ja mõtestamisega spetsiifilisel viisil. Selliste erinevuste hindamisel tuleks hoiduda puhtpsühholoogilisest tõlgendusest, nähes nende taga ainult inimeste vähest informeeritust, pahatahtlikkust, ebalojaalsust jmt. Relatsioonilise lähenemise seisukohalt on siin tegemist asümmeetrilise sotsiaalse välja normaalse toimimisega, mille puhul erinevatelt vaatepunktidelt lähtuvad erinevad nägemused ei ole mitte kõrvalekalle, vaid paratamatus ja vajadus, mis täidab ühiskonna kui terviku seisukohalt olulisi funktsioone. Selline eristumine toimub mitte ainult rahvussuhete väljal, vaid ka kõigil teistel sotsiaalsetel väljadel, st tegemist on ühiskonna toimimise universaaliga (Zittoun & Gillespie 2015). Siit tulenevalt võib väita, et Eesti ühiskonna lõimituse põhiline küsimus ei ole mitte enamuse ja vähemuse mõnede arusaamade erinevuses, vaid sellisesse erinevusse suhtumises, mis ongi tugeva ja nõrga RI segmentide põhiline eristaja.

Teiseks, sotsiaalne positsioneerimine toimub mitte ainult enamuse ja vähemuse kui tervikplokkide, vaid ka nende sisemiste segmentide tasandil, mille kaudu on võimalik hinnata vastava valdkonna politiseerituse astet. Meie analüüs näitab, et eri tugevusega RI segmentide positsioneerimise loogika on seotud ka nende kohaga mitmesugustes teistes sotsiaalsetes hierarhiates (st teistel sotsiaalsetel väljadel). Eestlaste tugeva RI segmenti iseloomustab nõrga segmendiga võrreldes oluliselt enam Eesti ühiskonna faktilises mitmekultuurilises rikkuses nägemine, eestivenelaste kodanikuaktiivsuse toetamine ning valmisolek arvestada vähemuste eripäraga ühiskonnaelu praktiliste küsimuste lahendamisel. Analüüs kinnitab, et nende suurem kaasamisvalmidus eestivenelaste suhtes on seotud ka nende endi parema hakkamasaamisega ühiskonna teistel sotsiaalsetel väljadel. Analoogselt näitab meie analüüs, et eestivenelaste tugeva RI segmendi suurem osalemisvalmidus Eesti ühiskonnas põhineb sinna kuuluvate vastajate edukamal kohanemisel mitmesugustel teistel sotsiaalsetel väljadel. Sellest tulenevalt iseloomustab nimetatud segmenti enesekriitilisem lähenemine rahvuslike hierarhiate tõlgendamisel, st nad nõustuvad nõrga RI segmendi esindajatega võrreldes sagedamini, et rahvuspõhiste sotsiaalsete hierarhiate ületamine eeldab ka nende endi aktiivsust.

Kolmandaks, relatsioonilise mudeli alusel saadud empiirilised tulemused rahvussuhete välja toimetehhanismide selgitamisel panustavad ka efektiivsena integratsioonipoliitika kujundamisse. Kui dualistlikul metateoorial põhinevad rahvussuhete analüüsid suunavad poliitikakujundajad suhteliselt kitsale rajale, pakku-des eelkõige inimeste mentaalsuse muutmisele suunatud lõimumismeetmeid, siis relatsioonilise lähenemise seisukohalt sellest ei piisa (vt ka Gillespie 2008). Rahvus-suhete välja asümmeetriat arvestades tuleks keskenduda pigem rahvusliku alusega sotsiaalsete hierarhiate nõrgendamisele, kasutades selleks ära tugeva RI segmentide kogemust ja potentsiaali.

VIITEALLIKAD

- Alba, Richard 2005. Bright vs. Blurred Boundaries: Second-Generation Assimilation and Exclusion in France, Germany and the United States. *Ethnic and Racial Studies*, 28, 20–49.
- Banfield, J. C., & Dovidio, J. F. (2013). Whites' perceptions of discrimination against Blacks: The influence of common identity. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49, 833–841.
- Barth, Fredrik 1969. Introduction. Lk. 9–38, kogumikus Barth, Fredrik (toim.) *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Berry, John W. 1974. Psychological aspects of cultural pluralism: Unity and identity reconsidered. *Topics in Culture Learning*, 2, 17–22.
- Berry, John W. 1997. Immigration, Acculturation and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review* 46(1), 5–68.
- Bourdieu, Pierre 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre; Wacquant, L.J.D. 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago, London: University of Chicago Press.
- Brubaker, Rogers 1996. *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Davies, Bronwyn; Harre, Rom 1990. Positioning: The Discursive Production of Selves. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 20, 43–63.
- Eesti Sõjamees: Eesti Sõjaväeosaade Häälekandja nr 1–2, 05.01.1918
- Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2017: aruanne (IM2017). <http://www.kul.ee/et/EIM2017>
- Ehala, Martin 2009. The Bronze Soldier: Identity Threat and Maintenance in Estonia. *Journal of Baltic Studies*, 40(1) 139–158.
- Emirbayer, Mustafa 1997. Manifesto for a Relational Sociology. *The American Journal of Sociology* 103(2), 281–317.
- Gillespie, Alex 2012. Position Exchange: the social development of agency. *New Ideas in Psychology* 30(1), 32–46.
- Gillespie, Alex 2008. Social representations, alternative representations and semantic barriers. *Journal for the Theory of Social Behavior* 38 (4), 375–390.
- Gillespie, Alex 2015. Non-Transformative Social Interaction. Lk 97–112 kogumikus Psaltis, C.; Gillespie, A.; Perret-Clermont, (toim.) *A Social Relations in Human and Societal Development*. London: Palgrave-MacMillan.
- Glynos, Jason; Howarth, David 2007. *Logics of Critical Explanation in Social and Political Theory*. London, New York: Routledge 2007.
- Hay, Colin 2006. Constructivist institutionalism. Lk 56–73 kogumikus Binder, Sarah A.; Rhodes, R. A. W.; Rockman, Bert A. (toim.) *Oxford Handbook of Political Institutions*. New York: Oxford University Press.

- Hoffmann, Thomas; Makarychev, Andrey 2017. Russian Speakers in Estonia: Legal, (Bio)Political and Security Insights. Lk 147–174 kogumikus Makarychev, Andrey; Yatsyk, Alexandra (toim.) *Borders in the Baltic Sea Region: Suturing the Ruptures*. London: Palgrave Macmillan.
- Horenczyk, Gabriel; Jasinskaja-Lahti, Inga; L. Sam, David; Vedder, Paul 2013. Mutuality In Acculturation. *Zeitschrift Für Psychologie* 221(4), 205–213.
- Jakobson, Mari-Liis; Kalev, Leif; Ruutsoo, Rein 2012. Becoming Postnational? Citizen Discourses among Estonia's Transnationals. Lk 115–140 kogumikus Vetik, Raivo (toim.) *Nation-Building in the Context of Post-Communist Transformation and Globalization. The Case of Estonia*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Jenkins, Richard 2008. *Rethinking Ethnicity*. London: Sage Publications.
- Krusell, Siim 2015. Eestlased ja mitte-eestlased tööturul – rahvuse ja eesti keele oskuse mõju tööturupositsioonile. *Eesti Statistika Kvartalikirj*, 3, 27–47.
- Kruusvall, Jüri; Vetik, Raivo; Berry, John W. 2009. The Strategies of Inter-Ethnic Adaptation of Estonian Russians. *Studies of Transition States and Societies* 1(1) 3–24.
- Kuus, Merle 2002. Sovereignty for Security? The Discourse of Sovereignty in Estonia. *Political Geography*, 21, 393–412.
- Laclau, Ernesto; Mouffe, Chantal 1985. *Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics*. London: Verso Books.
- Laclau, Ernesto 1992. Universalism, Particularism, and the Question of Identity. *The Identity in Question*, 61, 83–90.
- Laclau, Ernesto 2005. *On Populist Reason*. London: Verso Books.
- Lauristin, Marju 2015. Laulupidu eestiliku kultuuriruumi sümbolina. Lk 217–221 kogumikus SA Eesti Koostöökogu (koost.) *Eesti inimarengu aruanne 2014/2015*.
- Leping, K.-O.; Toomet, O. 2008. Emerging ethnic wage gap: Estonia during political and economic transition. *Journal of Comparative Economics* 36(4), 599–619.
- Lipping, Jüri 2015. Ernesto Laclau: võimatu ühiskonna visionäär. Lk 450–470 essekogumikus Lipping, Jüri (koost. Ja toim.) *Antagonism, poliitika, hegemoonia. Valik esseid*. Tartu: EYS Veljesto.
- Lotman, Juri 1992a. Semiosfäärist. Lk 7–36, kogumikus Lotman, Juri (koost.) *Semiosfäärist*. Tallinn: kirjastus Vagabund.
- Lotman, Juri 1992b. Kultuur kui subjekt ja iseenese objekt. Lk 37–52, kogumikus Lotman, Juri (koost.) *Semiosfäärist*. Tallinn: kirjastus Vagabund.
- March, James G.; Olsen, Johan P. 1984. The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life. *American Political Science Review*, 78, 734–49.
- Metcalf, L. K. 1996. Outbidding to Radical Nationalists: Minority Policy in Estonia 1988–1993. *Nations and Nationalism* 2(2), 213–234.
- Polkinghorne, Donald E. 1988. *Narrative Knowing and The Human Sciences*. 1. tr. Albany, New York: State University of New York Press.
- Reicher, Stephen 2007. Rethinking the paradigm of prejudice. *South African Journal of Psychology*, 37, 820–834.
- Rudmin, Floyd W. 2003. Critical History of The Acculturation Psychology of Assimilation, Separation, Integration, And Marginalization. *Review of General Psychology*, 7(1), 3–37.
- Ruutsoo, Rein & Kalev, Leif 2005. Eesti kodakondsuspoliitika ja Kodanike Euroopa. *Riigikogu Toimetised*, 11, 120–128.
- Saguy, T., Tausch, N., Dovidio, J. F., & Pratto, F. (2009). The irony of harmony: Intergroup contact can produce false expectations for equality. *Psychological Science*, 20, 114–121.
- Searle, John R. 1995. *The Construction of Social Reality*. New York: Free Press.
- Selg, Peeter 2015. Mis on relatsiooniline võimukäsitus? *Acta Politica Estica*, 6, 67–92.

- Selg, Peeter; Ruutsoo, Rein 2014. Teleological historical narrative as a strategy for constructing political antagonism: The example of the narrative of Estonia's regaining of independence. *Semiotica*, 202, 365–392.
- Smith, G.; Law, V.; Wilson, A.; Bohr, A.; Allworth, E. 1998. *Nation-Building in the Post-Soviet Borderlands*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Snaauwaert, B.; Soenens, B.; Vanbeselaere, N.; Boen, F. 2003. When integration does not necessarily imply integration. Different conceptualizations of acculturation orientations lead to different classifications. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 3, 231–239.
- Swidler, Ann 1986. Culture in Action: Symbols and Strategies. *American Sociological Review*, 51(2), 273–286.
- Tajfel, Henri 1982. Social psychology of intergroup relations. *Annual Review of Psychology*, 33(1), 1–39.
- Teder, Indrek 2009. *Õiguskantsleri aastaettekanne EV riigikogus*, 1. oktoober 2009, Riigikogu.
- Toomela, Aaro 1996. How culture transforms mind: A process of internalization. *Culture & Psychology*, 2(3), 285–304.
- Toomela, Aaro 2014. A Structural Systemic Theory of Causality and Catalysis. Lk 271–292 kogumikus Cabell, Kenneth R.; Valsiner, Jaan (toim.) *The Catalyzing Mind. Beyond Models of Causality*. New York: Springer.
- Torfin, Jacob 2005. Discourse Theory: Achievements, Arguments and Challenges. Lk 1–32, kogumikus Howarth, David; Torfin, Jacob (toim.) *Discourse Theory in European Politics. Identity, Policy and Governance*. New York: Palgrave Macmillan Ltd.
- Weaver, Ole 2005. European Integration and Security: Analysing French and German Discourse on State, Nation and Europe. Lk 33–67, kogumikus Howarth, David; Torfin, Jacob (toim.) *Discourse Theory in European Politics. Identity, Policy and Governance*. New York: Palgrave Macmillan Ltd.
- Weber, Max 1994. Social Action and Social Stratification. Lk 1–86, kogumikus Heydebrand, Wolf (toim.) *Sociological Writings*. New York: Continuum Publishing Company.
- Vetik, Raivo 1999. A semiotic mode of ethnic conflict: the cases of Russia and Estonia. Lk 181–197 kogumikus Vetik, Raivo (koost.) *Inter-Ethnic Relations in Estonia 1988-1998*. Tampere: Tampere University Press.
- Vetik, Raivo 2008. Riigiidentiteet ning ühiskonna avaliku sfääri sidusus. Lk 164–179 monitooringus (autor) *Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2008*.
- Vetik, Raivo (toim.) 2012. *Nation-Building in the Context of Post-Communist Transformation and Globalization*. New York: Peter Lang Press.
- Vetik, Raivo 2015a. Kokkuvõte. Lk 294–301 kogumikus SA Eesti Koostöö Kogu (koost.) *Eesti Inimarengu Aruanne 2015*.
- Vetik, Raivo 2015b. Riigiidentiteedi kaks sammast. *Riigikogu Toimetised*, 32, 23–38.
- Vetik, Raivo; Helemäe, Jelena (toim.) 2011. *The Russian Second Generation in Tallinn and Kohtla-Järve: The TIES Study in Estonia*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Vihalemm, Triin; Kalmus, Veronika 2008. Mental Structures in Transition Culture: Differentiating Patterns of Identities and Values in Estonia. *East European Politics and Societies* 22(4), 901–927.
- Vöormann, R.; Helemäe, J. 2011. Income inequality. Lk 119–142 kogumikus Vetik, R.; Helemäe, J. (toim.) *The Russian Second Generation in Tallinn and Kohtla-Järve: The TIES Study in Estonia*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Zittoun, Tania; Gillespie, Alex 2015. Internalization: How culture becomes mind. *Culture and Psychology* 21(4), 477–490.